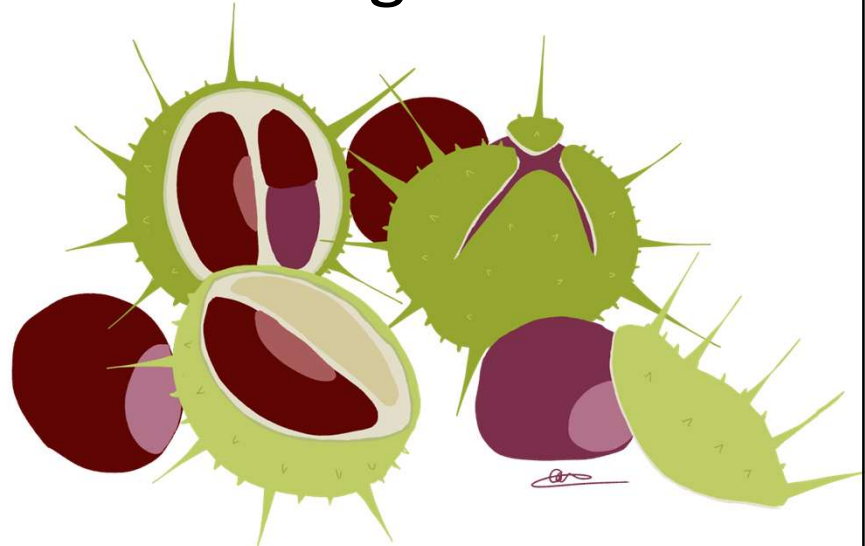

Lichamelijkheid- college 9

Petra Bolhuis
www.maieutiek.nl
2025

1

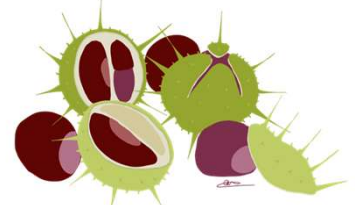
Leven en dood

- De filosofie heeft zichzelf veelvuldig beschreven als ontstaan uit het bewustzijn van de sterfelijkheid.
- Tot voor kort was de gedachte dat alleen mensen de dood zagen. Het feit dat wij mensen weten dat de wereld vóór ons er was en na ons doorgaat dát roept problemen op.
- Nussbaum zegt dat onze vergankelijkheid ook onze menselijke waardigheid impliceert:

2

Breekbaarheid van het goede

'Er zijn bepaalde risico's - met inbegrip in dit geval van het risico dat we geen risico's meer kunnen nemen - die we niet kunnen uitsluiten zonder menselijke waarden te verliezen, omdat we nu eenmaal tussen dier en god in staan en een vorm van schoonheid hebben die geen van die twee bezit.'

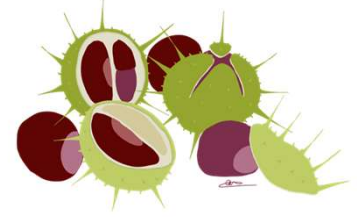
Nussbaum, breekbaarheid van het goede blz.569

Mensbeeld en vergankelijkheid

- Yalom (Tegen de zon inkijken p.52) beschrijft het Amerikaanse imperatief van de opwaartse beweging.
- Hij schrijft dat de gedachte dat het altijd voorwaarts en opwaarts moet gaan maakt dat mensen bang worden voor economische achteruitgang, voor het verlies van fysieke en mentale vermogens.
Verandering en dus ook verlies en achteruitgang zijn ervaringen die bij het leven als dynamisch proces horen.

Altijd vergankelijk

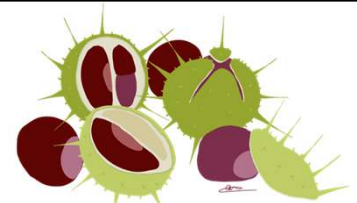

De Tibetaanse monnik Sonan Gyaltzen zegt:

Er zijn twee soorten vergankelijkheid:

- **Grove vergankelijkheid** zoals ons sterven, maar ook het vergaan van dingen, alles is vergankelijk ook sterren,
- **Subtiële vergankelijkheid** waarbij we voortdurend in verandering zijn en er geen twee momenten zijn waarop we hetzelfde zijn. (Heraclitus *Panta Rhei*)

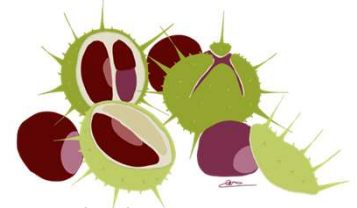
De opvattingen over dood zijn aan verandering onderhevig

De dood wordt in de periode van de vroege Middeleeuwen gezien als een existentieel feit waarmee men op een traditionele manier omgaat. Priesters spelen nauwelijks een rol in het gebied van de dood en het lot van de individu wordt zonder meer ondergeschikt gemaakt aan de toekomst van de gemeenschap. Men is vertrouwd met de dood en deze maakt de mensen niet bijzonder bang. (bron J. Bremmer, *De ziel, de dood en het hiernamaals in het vroege en klassieke Griekenland*)

Bremmer beschrijft ook dat een voortleven na de dood soms wel en soms niet met het hebben van een lichaam gepaard gaat. En het hiernamaals is niet altijd hemels. "Spreek mij niet over roemrijke dood, Odysseus! Ik zou liever als een arme landarbeider op aarde leven, dan heersen over alle doden in de onderwereld." zegt Achilles.

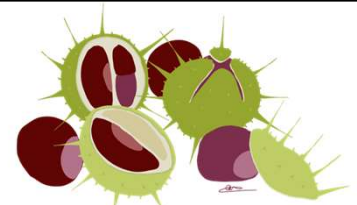
Sterven toen en nu

Pas in de latere Middeleeuwen komt een toenemende aandacht voor het lot van de ziel op de voorgrond. In de periode van Renaissance, Reformatie en Barok neemt de vrees voor de dood toe en ze neemt slechts in geringe mate af in de tijd van de Verlichting.

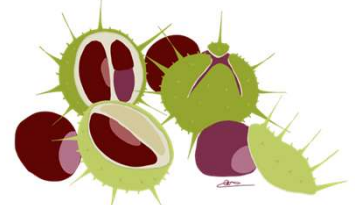
Bremmer schrijft: Tenslotte gaat de aandacht in de 20ste eeuw bij een sterfgeval volledig uit naar de nabestaanden, die zich nu van de dode distantiëren en de zorg voor het lijk liever aan een begrafenisondernemer overlaten.

Omgaan met de gewilde dood

- In de oudheid schrijven Socrates, Plato en Seneca al over de morele en filosofische aspecten van zelfdoding. De Griekse en Romeinse culturen zagen het als een eervolle keuze in bepaalde omstandigheden. Maar Hippocrates (ca. 460-370 v.Chr.) stelt in zijn Eed van Hippocrates dat artsen geen dodelijke middelen mogen toedienen, ook niet als een patiënt daarom vraagt.
- De opkomende kerk verbiedt het vrijwillig martelaarschap dat vaak leidde tot de dood en daarna wordt een vrijwillig levenseinde meestal veroordeeld door de christelijke kerk, die zelfdoding als een zonde beschouwde.
- In 1920 schreven de Duitse juristen Karl Binding en Alfred Hoche '*Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens*'. Dit werk werd later misbruikt door de nazi's, wat de discussie over euthanasie in een ander daglicht plaatste.
- De moderne discussie over euthanasie en vrijwillig levenseinde kreeg een grote impuls in de tweede helft van de 20e eeuw, met de oprichting van organisaties zoals de Nederlandse Vereniging voor een Vrijwillig Levenseinde (NVVE, 1973) en de legalisering van euthanasie in Nederland in 2002. Daardoor stond Nederland internationaal wel enige tijd te boek als een gevaarlijk land om ziek te worden of een ongeluk te krijgen.

Wat is leven en wat is dood?

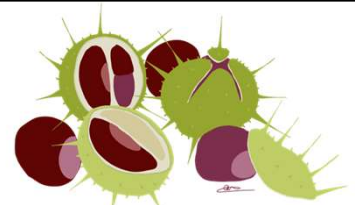

De grote vraag die rondom de lichamelijke bestaan is de definitie van leven en van dood. Meestal heeft een definitie deze vorm:

‘Leven is een zelf organiserend en zelf replicerend systeem dat in staat is tot metabolisme, groei, adaptatie, respons op prikkels en evolutie via natuurlijke selectie.’ Daar ontstaan nu problemen:

1. AI voldoet aan een groot deel van deze kenmerken.
2. De grenzen tussen leven en dood worden steeds vager nu techniek het mogelijk maakt om meer te meten.

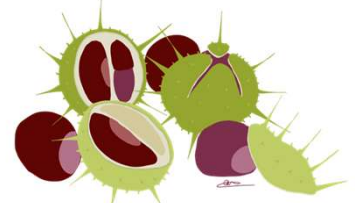
Wat is leven en wat gaat dood?

De andere vraag die al zo oud is als de eerste filosofische teksten is de vraag naar het leven na de dood en buiten het duidelijk sterfelijke lichaam.

- Post humanistische denkers die een onsterfelijkheid willen in de cloud, of door technieken als invriezen van het brein.
- Alle vormen van metafysica die een voortleven kennen door een wel of niet stoffelijk leven buiten de aarde of een terugkeer op aarde door reïncarnatie.
- Van Lommel is iemand die onderzoek doet naar bijna dood ervaringen. In 2001 publiceerde hij zijn uitkomsten in the Lancet.

Sterven hoort bij het leven?

- René Gude en Ivan Wolffers behoren tot de eersten die de eigen dodelijke ziekte en het sterven beschrijven. Ook programma's als 'Over mijn lijk' zijn voorbeelden die duidelijk maken dat de dood uit de schaduw is gehaald. Nieuw is de stem van Lieke Marsman die de strijd met de dood aangaat en daarin nieuwe ruimte opeist voor het niet accepteren van de naderende dood.
- De begrippen die Slatman noemt m.b.t. Verhalen (college 7) zijn hierbij duidelijk herkenbaar. Strijders, chaos, queeste en zeggenschap spelen een rol. De vraag is hoe het 'strijder narratief' zich verhoudt tot wel of niet acceptatie van de sterfelijkheid
- Maar ook: Hoe een eenheid te denken als de dood dit lijkt tegen te spreken?